

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра всесвітньої історії

ДИПЛОМНА РОБОТА МАГІСТРА

з теми: **«ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНІ ІННОВАЦІЇ НАПЕРЕДОДНІ ТА В
ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ЯПОНСЬКОЇ ВІЙНИ (1904–1905 РР.)**

Виконав:

студент II курсу магістратури,

групи IstA1-M20,

спеціальності 032 «історія та археологія»

Черьомушкін Микола Васильович

Керівник:

доктор історичних наук, професор

Степанков Валерій Степанович

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	5
1.1. Історіографія проблеми	5
1.2. Огляд джерельної бази	9
1.3. Методологічні засади дослідження	11
РОЗДІЛ II. ПЕРЕДУМОВИ, ПРИЧИНИ Й ВИЗНАЧАЛЬНІ ПОДІЇ РОСІЙСЬКО-ЯПОНСЬКОЇ ВІЙНИ	14
2.1. Визрівання й початок воєнного конфлікту	14
2.2. Основні битви та їх військово-політичні наслідки	27
РОЗДІЛ III. ІННОВАЦІЇ У СФЕРАХ ФЛОТУ, АРТИЛЕРІЇ Й ПІХОТНОГО ОЗБРОЄННЯ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ	35
3.1. Російська армія: стратегічні плани та засоби їх реалізації	35
3.2. Військово-технічні нововведення на флоті	39
3.3. Модернізація артилерії та піхотного озброєння	49
РОЗДІЛ IV. ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯПОНСЬКОЇ АРМІЇ	67
4.1. Особливості японської армії та її стратегічних планів	67
4.2. Прикметні риси військово-технічних інновацій на флоті	72
4.3. Особливості розвитку артилерії та піхотного озброєння	83
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	97
ДОДАТКИ	106

ВСТУП

Актуальність теми. Війна, як суспільно-політичне явище, окрім деструктивної ролі – людських втрат, руйнувань, знищення матеріальних і культурно-духовних цінностей, спричиняє значні модернізаційні зміни людського суспільства. Багато винаходів, корисних речей, що зараз широко використовуються в побуті, стали породженням саме військового часу та військових потреб. Проте, жодна війна не могла обійтись без інновацій, оскільки технологічно краще підготовлена армія зазвичай отримувала перемогу, і відповідно до цього значно зросло значення військово-технічних інновацій.

Російсько-японська війна 1904–1905 років стала, по суті справи, продовженням політики, як російського самодержавства, так і японських правлячих кіл, спрямованої до розширення сфер впливу в Східній Азії, й увійшла в історію як одна з перших великомасштабних сутичок двох держав, в рамках якої характер військових дій в порівнянні з недавнім минулим зазнав кардинальних змін.

Російсько-японська війна стала однією з перших воєн із застосуванням механізованої і першої автоматичної зброї, скорострільної і далекобійної артилерії, мінометів, багатозарядних гвинтівок, кулеметів, «самохідних» торпед, броньованих кораблів, підводних човнів, приладових засобів управління й електричних засобів зв'язку (телефон, телеграф, радіо). Вона явно позначила початок нового етапу в історії військової справи і воєнного мистецтва, виявила вичерпаність тактики та стратегії минулого. Були також поставлені питання перегляду ролі тилу і військового виробництва, організаційних форм військ, тактики у наступі та обороні, планування і управління, підготовки генералітету офіцерського та рядового складу, масової, невідомої раніше мобілізації ресурсів країни та багато інших проблем. Обидві сторони, готуючись до традиційної війни, як короткочасного зіткнення армій, не припускали настільки великих за розмахом, тривалістю і напруженістю боїв.

Об'єктом дослідження є визрівання і перебіг російсько-японської війни 1904–1905 років.

Предмет дослідження становлять військово-технічні інновації у російських та японських арміях напередодні та в період війни.

Метою дослідження є з'ясування процесів впровадження військово-технічних інновацій в російській та японській арміях.

Для досягнення поставленої мети сформовано наступні **завдання**:

- проаналізувати стан вивчення проблеми в історіографії;
- вияснити репрезентативність джерельної бази;
- висвітлити методологічні засади дослідження;
- визначити фактори, що обумовили вибух російсько-японської війни та її вирішальні воєнні операції;
- розкрити зміст військово-технічних інновацій у флоті, артилерії та піхотному озброєнні російської армії;
- окреслити військово-технічну модернізацію японської армії та її особливості;
- встановити масштаби впливу військово-технічних інновацій на хід війни.

Хронологічні межі роботи охоплюють період модернізаційних процесів в переозброєнні армій з 90-х років XIX століття і до завершення російсько-японської війни 1904–1905 років.

Географічні межі охоплюють територію Росії (зокрема Далекого Сходу), Кореї та Японії.

Елементи **наукової новизни дослідження** полягають у тому, що зроблено спробу (чи не першу в українській історіографії) вияснити сутність військово-технічних інновацій у російських та японських арміях напередодні і в період війни та їх вплив на її перебіг.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що використаний автором фактологічний матеріал й висвітлені міркування, судження та зроблені висновки можуть використовуватися науково-педагогічними працівниками при підготовці лекційних та семінарських занять з курсів «Міжнародні відносини», «Нова та новітня історія Європи й Америки», «Нова та новітня історія країн Азії й Африки» та спецкурсів з історії воен. Зі свого боку, студенти можуть послуговуватися ними при підготовці до семінарів та практичних занять, написанні рефератів, статей та дипломних робіт.

Апробація результатів дослідження проходила під час обговорень змісту роботи на засіданнях кафедри всесвітньої історії.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів (десяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (106 позицій), додатків (8 позицій). Обсяг основного тексту становить – 96 аркушів, загальний обсяг дослідження – 114 аркушів.

ВИСНОВКИ

Таким чином у ході нашого дослідження військово-технічних інновацій періоду російсько-японської війни 1904–1905 років можемо зробити наступні висновки:

Вияснено репрезентативність джерельної бази та **проаналізовано** стан вивчення проблеми в історіографії. Основою корпусу джерел стали опубліковані джерела особистого походження, що складаються переважно з мемуарів про російсько-японську війну. Як історичний феномен, мемуарна спадщина війни 1904–1905 років до цих пір ще не стала темою самостійного дослідження, як, наприклад, аналогічні матеріали про війну 1812 року, хоча сама сукупність опублікованих джерел даного періоду налічує більше 400 одиниць. Мемуари, листування, описи безпосередніх подій від учасників є цінними в контексті того, що дають досить деталізовану інформацію, а також наповнені подіями та всебічно розкривають проблематику. Недоліком таких джерел є певний рівень суб'єктивізму, оскільки людини притаманні власні роздуми та оціночні судження, проте якщо відкинути це все, то в залишку отримуємо досить цінне джерело. Станом на сьогоднішній день тема російсько-японської війни є досить актуальною у історичному науковому просторі. Існує значний ряд монографічних праць, статей, колективних праць з проблематики різних аспектів даного військового протистояння. Проте на сьогодні немає комплексного дослідження військово-технічних інновацій, що ще раз підкреслює важливість нашого дослідження та додатково актуалізує його.

Визначено фактори, що обумовили вибух російсько-японської війни та її вирішальні військові операції. Загострення російсько-японських відносин наприкінці XIX – початку XX століть було логічним наслідком реалізації країнами своїх зовнішньополітичних стратегій у далекосхідному регіоні. У той час, коли Токіо прагнув до закріплення свого впливу на континенті, пріоритетним завданням для Російської імперії було отримання незамерзаючих

гаваней на тихоокеанському узбережжі. Обрані країнами вектори зовнішньої політики обумовили їхнє зіткнення на корейсько-китайському геополітичному просторі, що вплинуло на діяльність консульств. Перебіг воєнних дій, прорахунки Російської імперії, високий моральний дух та патріотичне піднесення японського народу та японських міліарних кіл уможливило перемогу значно меншої у територіальному, ресурсному та військовому потенціалі держави. Проте, в силу політичних обставин, міжнародної обстановки та наростання військової потуги з боку Росії, Японія не отримала значних вигод від війни, обмежившись основними захопленнями та цілями. При цьому, протиріччя та неприхована ворожнеча між державами залишились і отримали новий розвиток під час Другої світової війни.

Розкрито зміст військово-технічних інновацій у флоті, артилерії та піхотному озброєнні російської армії. Стратегія ведення майбутньої війни з боку Росії та її Головного штабу базувалася на розроблених двох планах ведення війни – морському та сухопутному, які передбачали оборонні дії, не наражання на небезпеку власного флоту, при можливості ведення війни на ворожій території. Проте, протягом всього військового протистояння в російській армії простежувалася неузгодженість рішень між командуванням, необдуманість та стратегічні прорахунки. Проаналізувавши військово-технічні інновації на флоті, відзначимо, що Росія володіла досить потужним, хоч частково технічно застарілим флотом, проте було розроблено та розпочато впровадження нових морських програм переозброювання, що не були завершені до початку війни. Основними інноваційними рішеннями були: введення нарізних гармат на флоті; використання скорострільної артилерії; запровадження градації артилерії (середня, важка); використання бездимного пороху, що значного покращувало його балістичні якості; заміна чавунних та залізних снарядів на сталеві; використання технології «крупуння» (гартування броні); активне впровадження та використання мінних загороджень і нових

зразків мінної зброї (міна Уатхейда, міна Герца). До початку російсько-японської війни відбулися перетворення і в проектуванні та будівництві військових кораблів російського флоту, що призвело до нарощування якості крейсерського флоту, міноносного та броненосців.

Аналізуючи військово-технічні інновації артилерійського та стрілецького озброєння російської армії, відзначимо важливу роль у його розвитку та модернізації Уральських оборонних заводів, які стали основною виробничою базою та центрами впровадження модернізаційних підходів. Гарматне озброєння було представлене 76-міліметровими скорострільними гарматами, 152-міліметровими мортирами Енгельгарда, а також куплялися зарубіжні зразки гарматного озброєння – гармата Кане, Круппа (але в недостатніх обсягах). Одночасно вдосконалювалися й артилерійські прилади. У 1901–1904 роках були створені нові прицільні пристосування для гармат. На озброєння було прийнято дуговий приціл з кутоміром, за допомогою якого забезпечувалося наведення знарядь на ціль при стрільбі із закритих вогневих позицій. Основною стрілецькою зброєю була п'ятизарядна гвинтівка Мосіна зразка 1891 року, яка використовувалася у різних модифікаціях – піхотна, укорочена драгунська, козацька і за своїми технічними характеристиками була досить ефективною та дієвою. Також відбувалося впровадження кулеметної зброї, широко не використовувалася через її недооцінку. Основним видом даного озброєння були передові на той час кулемети Максима та датські ручні кулемети Мадсена, що використовувалися кавалерією. Також впроваджувались, в основному кустарним способом кулемти «Шеметіло» та розробки Єфімовського.

Окреслено військово-технічну модернізацію японської армії та її особливості. Збройні сили Японії склалися: 1) з постійної армії (Джобі-хей) із її запасом та рекрутським резервом 1-го й 2-го класів; 2) з територіальної армії (Кообі-хей); 3) з народного ополчення та міліції островів: Цусіма, Садо, Окі, Осіма, Гото й Окінава. План ведення війни проти Російської імперії мав

виражений наступальний характер та оперативне виконання цілей, оскільки на затяжну війну Японія не могла розраховувати через брак ресурсів. Модернізація та розбудова японського флоту відбувалася досить скрупульозно та цілеспрямовано. Ключовою перевагою було те, що японське командування модернізувало флот конкретно під умови майбутньої війни – збільшення вогневої потужності, але втрата судноплавних характеристик (через локальність військових дій в межах двох закритих морів). Однозначною перевагою була співпраця та закупка передових зразків кораблів за кордоном – Велика Британія, Німеччина, Італія, Франція. Розміщення замовлень в Європі дозволило не тільки отримати першокласні кораблі, а й звільнити власні верфі, які були повністю перепрофільовані на виконання ремонту, модернізації кораблів та виправлення бойових ушкоджень. Акцент робився на розбудову броненосного флоту представниками якого були: «Фудзі», «Ясіма», «Сікісіма», «Хацусе», «Асахі» і «Мікаса». Усі ці броненосці були побудовані за кордоном. Новітніми японськими крейсерами на той час були: «Асама», «Токіва», «Ідзумо», «Івате». Практично весь японський флот був створений на верфях провідних кораблебудівних держав, в основному Великої Британії. Вибіралося тільки кращі проекти, що адаптувалися під потрібні вимоги. Ядро флоту становили новітні кораблі, характеристики яких найбільшою мірою підходили саме для тієї війни і того супротивника, які вибрала сама Японія. Найчастіше це були найсильніші у світі кораблі того часу. Переваги у бойовій могутності було досягнуто за рахунок відмови від тих характеристик, якими в тих умовах можна було знехтувати. Поряд з чисельним складом російського та японського флотів, на Тихому океані важливе значення для подальших бойових дій мали тактико-технічні характеристики кораблів російського і японського флотів всіх класів, так як дії міноносців були однією зі складових дій всього флоту. Перевага японських броненосців полягала у їхній кількості та якості. Японські ескадрені броненосці були однотипними кораблями новітньої конструкції, тоді як

російські ескадрені броненосці, побудовані за різними суднобудівними програмами з інтервалом часу до семи років, належали до чотирьох різних типів кораблів, що володіли різними тактико-технічними даними.

Основними виробничими потужностями Японії з виготовлення артилерії та стрілецького озброєння були два артилерійські арсенали в Токіо та Осаці, причому збройовий відділ Токійського арсеналу був в змозі виготовити за день від 300 до 450 рушниць. Основними гарматами японської армії були 75-міліметрова польова гармата зразка 1898 року системи Арісака та 75-міліметрова гірська гармата зразка 1898 року. У 1905 році 75-міліметрова польова гармата Круппа була модернізована і названа системою Арісака зразка 38. До 1904 року японська армія мала на озброєнні 6,5-міліметрові гвинтівки системи Арісака зразка 30 (1897). Гвинтівка «Арісака» практично нічим не відрізнялася за своїми основними тактико-технічними характеристиками від російського аналога гвинтівки Мосіна. Більш того, частина японських резервних військ була озброєна застарілими рушницями Мурата з досить низькою початковою швидкістю польоту кулі. Перед війною командування японської армії приділяло кулеметам недостатньо уваги. До 1904 року в армії було лише невелике число 8-міліметрових кулеметів Гочкіса, що проходили військові випробування.

Встановлено масштаби впливу впливу військово-технічних інновацій на хід війни. Зіставлення тактико-технічних характеристик зразків стрілецької зброї, гармат польової, фортечної артилерії та інших озброєнь свідчить про паритет, який створив рівні можливості для ведення успішних бойових дій як японською, так і російською сторонами. Предмети амуніції, спорядження та речового майна перебували на однаковому рівні за якістю. Стратегічне планування обох сторін конфлікту мало ряд недоліків, хоча і представляло певну чітку закінчену концепцію як в планах головнокомандувача О. Куропаткіна, так і в планах, розроблених японським штабом. Органи

розвідки та контррозвідки перебували на стадії формування як у Російській, так і в Японській імперіях та істотно вплинути на результат бойових дій не змогли. Система організації збройних сил у японців була дещо складнішою, хоча загалом, сторони конфлікту користувалися передовими на той момент територіальною і територіально-окружною системами організації військ. Комплектування діючої армії у японської сторони було дещо краще. Особливо очевидними виглядали переваги японців при комплектуванні морських екіпажів. Загалом, рівень флоту був більш сучасним та інноваційним саме у японської сторони, на що вплинуло замовлення передових кораблів у провідних європейських держав. Але в цілому і японська армія, і російська армія переживали ряд загальних проблем: небажання більшості зразкових солдатів залишатися на надстрокову службу, незважаючи на ряд пільг, розроблених як у російській, так і в японській арміях; постійна нестача кадрових унтер-офіцерів-надстроковиків і, як наслідок, наявність шкіл унтер-офіцерських спеціальностей для нижніх чинів строкової служби як у Росії, так і в Японії; наявність розриву на рівні підготовки нижніх чинів запасу та діючої армії. Порівняльний нарис організації збройних сил, аналіз якісних і кількісних характеристик російської та японської армій, тактико-технічних характеристик різного озброєння, амуніції під час війни 1904–1905 років свідчить про рівні можливості обох сторін і про наявність сучасних на момент початку ХХ століття досягнень у сфері військових технологій як у російських, так і в японських збройних силах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. 1-й Армейский корпус в войну с Японией 1904–1905 годов. По дневникам, запискам и письмам участников. С-Пб.: Экон. тип, 1909. Вып. 1. 137 с.
2. Аничков Д. И. Пять недель в отряде генерала Мищенко. Воспоминания участника Д. И. Аничкова. С-Пб.: Воен. книгоизд. Шнеур, 1907. 60 с.
3. Апушкин В. А. Русско-японская война 1904–1905 годов. Изд. 2-е. М.: Образование, 1911. 208 с.
4. Баженов П. Н. Сандепу-Мукден. Воспоминания очевидца-участника войны. С-Пб., 1911. 362 с.
5. Бархатов М. Е., Функе В. В. История русско-японской войны: В 6 т. Т. 2. С-Пб.: Т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1907. 501 с.
6. Бархатов М. Е., Функе В. В. История русско-японской войны: В 6 т. Т. 3. С-Пб.: Т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1909. 800 с.
7. Бархатов М. Е., Функе В. В. История русско-японской войны: В 6 т. Т. 6. С-Пб.: Т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1909. 242 с.
8. Баумгартен О. А. В осажденном Порт-Артуре. Дневник сестры милосердия О. А. фон Баумгартен. С-Пб.: Тип. Суворина, 1906. 310 с.
9. Беренс Е. А. Крейсер «Варяг» // Компас, 1906. № 6. С. 191-195; № 7. С. 221-225.
10. Бок Б. И. Сдача Порт-Артура // Порт-Артур. Воспоминания участников. Нью-Йорк: Издательство им. Чехова, 1955. С. 23-27.
11. Боткин Е. С. Свет и тени Русско-японской войны 1904–1905 годов. (Из писем к жене). С-Пб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1908. 95 с.
12. Бубнов М. В. Порт-Артур. Воспоминания о деятельности Первой Тихоокеанской эскадры и морских команд на берегу во время осады Порт-Артура в 1904 году. С-Пб.: Тип. Морского министерства, 1907. 294 с.

13. Витгефт А. В. О сражении при Цусиме. Исторический архив, 1960. № 4. С. 111-141.
14. Гарин-Михайловский Н. Г. Война. (Дневник очевидца). С-Пб.; М.: Книгоиздательство «Освобождение», 1914. Ч. 1. 237 с.
15. Деревянко И. В. Русская разведка и контрразведка в войне 1904–1905 годов. Документы. М., 1993.
16. Инструкция для действия японской полевой и горной артиллерии в бою / Пер. М. Адабаш. С-Пб.: Воен.-стат. отд. Гл. штаба, 1904. 23 с.
17. Кравченко В. С. Через три океана. С-Пб.: Гангут, 2002.
18. Куропаткин А. Н. Русско-японская война 1904–1905 годов. С-Пб.: Полигон, 2003. 240 с.
19. Макшеев Ф. А. Русский генеральный штаб. Состав и его служба. С-Пб.: Тип. С. Н. Худекова, 1894. 61 с.
20. Марченко М. К. Конногвардейцы на полях Маньчжурии (Из материалов по истории конной гвардии). С-Пб.: Тип. Глав. упр. уделов, 1905. 15 с.
21. Летопись войны с Японией 1904–1905 годов. Редактор-издатель полковник Дубенский. Т-во Р. Голике и А. Вильборг. С-Пб. № 1-84. URL: <http://www.genrogge.ru/hwj/index.htm>
22. Парский Д. П. Причины наших неудач в войне с Японией. Необходимые реформы в армии. С-Пб.: В. К. Шнеур, 1906. 71 с.
23. Русско-японская война 1904–1905 годов. Сборник документов. М., 1941.
24. Русско-японская война в 1904–1905 годов. Работа военно-исторической комиссии по описанию русско-японской войны. Т. 1-9. С-Пб., 1910. 750 с.
25. Русско-японская война в сообщениях Николаевской академии Генерального штаба. Ч. 1-2. С-Пб., 1906–1907.
26. Русско-японская война 1904–1905. Действия флота. Документы. С-Пб., 1912.

27. Русско-японская война. Из дневников А. Н. Куропаткина и Н. П. Линевича. Л.: Нева, 1925. 140 с.

28. Орлов Н. А. Совместные действия сухопутной армии и флота. С-Пб.: Тип. Мор. министерства, 1894. 39 с.

29. Осада Порт-Артура. Критико-историческое исследование, составленное Германским Большим Генеральным Штабом. С-Пб.: Тип. Стасюлевича, 1908. IX. 98 с.

30. Очерки о русско-японской войне. Борьба за Порт-Артур. С-Пб.: Изд. В. Березовский, 1907. 202 с.

31. Южаков С. Н. Точный текст мирного Портсмутского трактата. Русское богатство, 1905. № 10. С. 56-62.

Література:

32. Афонин Н. Н. «Стережущий». С-Пб.: Гангут, 1992. Вып. 4. С. 20-29.

33. Бадмаев П. А. Россия и Китай. С-Пб.: Новый Журнал Литературы, Искусства и Науки, 1905. 104 с.

34. Балакин В. И. Причины и последствия русско-японской войны 1904–1905 годов. Новая и новейшая история, 2004. № 6. С. 57-65.

35. Балакин С. А. Морские сражения русско-японской войны. М.: Наука, 2004. 230 с.

36. Барсуков Е. З. Артиллерия русской армии (1900–1917 годы). Т. 2. М.: Наука, 1948. 240 с.

37. Барсуков Е. З. Артиллерия русской армии (1900–1917 годы): В 4 т. Т. 1. М.: Воениздат МВС СССР, 1948. 392 с.

38. Бескровный Л. Г. Армия и флот России в начале XX века. Очерки военно-экономического потенциала. М.: Наука, 1986. 237 с.

39. Быковский Н. М. Начало русско-японской войны. Одесса, 1911. 32 с.

40. Былинин С. Русско-японская война 1904–1905 годов: утраченные возможности. М.: Экспринт, 2006. 322 с.

41. Вествуд Д. Свидетели Цусимы. М.: Яуза-Эксмо, 2005. 190 с.
42. Вотинов А. Японский шпионаж в русско-японскую войну 1904–1905 годов. М.: Воениздат НКО СССР, 1939. 72 с.
43. Гейден А. Итоги русско-японской войны 1904–1905 годов. Петроград, 110 с.
44. Гладких П. Ф. Медицинская служба русской армии в русско-японской войне 1904–1905 годов. Медико-биологические и социально-психологические проблемы безопасности в чрезвычайных ситуациях, 2016. № 3. С. 5-17.
45. Гончаров В. Ю. Корабли русско-японской войны. Последние адмиралы. С-Пб.: Terra Fantastica, 2002. С. 642-698.
46. Горелов Ю. П. Последние месяцы русско-японской войны 1904–1905 годов. Портсмутский мир. Вестник КемГУ, 2012. № 4. С. 36-39.
47. Грибовский В. Ю., Познахтрев В. П. Вице-адмирал З. П. Рожественский. С-Пб.: Нева, 1999. 240 с.
48. Грибовский В. Ю. Катастрофа 31 марта 1904 года. Гибель броненосца «Петропавловск». С-Пб.: Гангут, 1992. Вып. 4. С. 30-49.
49. Грибовский В. Ю. Российский флот Тихого океана в 1898–1905 годы: История создания и гибели. М.: Кредо, 2004. 190 с.
50. Гущин А. В. Русская армия в войне 1904–1905 годов: историко-антропологическое исследование влияния взаимоотношений военнослужащих на ход боевых действий. С-Пб.: Реноме, 2014. 256 с.
51. Данилов В. С. «Не имея моря, мы принялись за постройку военного флота – для завоевания моря». Формирование корабельных экипажей российского флота в XVIII – начале XX веков. Военно-исторический журнал, 2008. № 11. С. 13-18.
52. Доценко В. Д. Российский броненосный флот. С-Пб.: Судостроение, 1994. 203 с.

53. Золотарев В. А., Соколов Ю. С. Трагедия на Дальнем Востоке: русско-японская война 1904–1905 годов: В 2 кн. М.: Логос, 2004. 290 с.
54. Золотарев В. А., Козлов И. И. Русско-японская война 1904–1905 годов. Борьба на море. М.: Наука, 1990. 433 с.
55. Кладо Н. Л. Очерк военных действий на море. Русско-японская война: от Владивостока до Цусимы. М.: Изд-во АСТ: ООО Транзиткнига, 2004. С. 467-602.
56. Кокцинский И. М. Морские бои и сражения русско-японской войны или причина поражения: кризис управления. М.: Юность, 2002. 150 с.
57. Крестьянинов В. Я. Морская минная война у Порт-Артура. С-Пб.: Наука, 2006. 190 с.
58. Крестьянинов В. Я. Цусимское сражение 14-15 мая 1905 года. С-Пб.: Галерея принт, 1998. 230 с.
59. Куропаткин А. Н. Причины успехов японцев в войне с нами. Русско-японская война: осада и падение Порт-Артура. М.: Изд-во АСТ: ООО «Транзиткнига», 2004. С. 531-730.
60. Левицкий Н. А., Быков П. Д. Русско-японская война. М.: Орион, 2013. 244 с.
61. Лобанов А. В. Еще раз о причинах Цусимской трагедии. Военно-исторический журнал, 2005. № 4. С. 55-60.
62. Лукоянов И. В. «Не отстать от держав...»: Россия на Дальнем Востоке в конце XIX – начале XX веков. С-Пб.: Нестор-История, 1914. 664 с.
63. Львов Ф. А. Лиходеи бюрократического самовластья как непосредственные виновники Первой русско-японской войны. С-Пб.: Энергия, 1906. 79 с.
64. Мартин К. Русско-японская война 1904–1905. Пер. с англ. Е. К. Солнцевой. М.: Центрполиграф, 2003. 218 с.

65. Марыжихин В. Е. Российская Императорская армия: униформа, вооружение, снаряжение периода русско-японской войны. Исторические исследования: материалы III Международной научной конференции (г. Казань, май 2015 год). Казань: Бук, 2015. С. 83-85.

66. Марьин Д. В. Были ли в Порт-Артуре подводные лодки? Военно-исторический журнал, 2008. № 3. С. 25-27.

67. Матюнин Н. Г. Наши соседи на Крайнем Востоке. Вестник Европы. Журнал Истории-Политики-Литературы. Том IV, 1986. С. 64-88.

68. Мелентьев В. Д. Тыловое обеспечение 2-ой Тихоокеанской эскадры. Военно-исторический журнал, 2005. № 4. С. 60-62.

69. Наумов И. В. Развитие военно-морского искусства в ходе русско-японской войны 1904–1905 годов. Известия Лаборатории древних технологий, 2015. № 4. С. 61-73.

70. Несоленый С. В. Русско-японская война 1904–1905 годов. Ульяновск: Изд-во Ульяновского государственного технического университета, 2005. 250 с.

71. Несоленый С. В. Миноносцы Первой эскадры флота Тихого океана в русско-японской войне 1904–1905 годов. С-Пб.: Издатель Р. Р. Муниров, 2009. 108 с.

72. Никонов А. В. Деятельность японских спецслужб на Дальнем Востоке накануне и ввремя русско-японской войны (1904–1905 годы). Евразийский научный журнал, 2016. № 3. С. 200-205.

73. Ольденбург С. С. Царствование императора Николая II. М.: Феникс, 1992. Т. 1. 300 с.

74. Павлов Д. Б. Русско-японская война 1904–1905 годов: Секретные операции на суше и на море. М.: МКС, 2004. 190 с.

75. Павлов Ю. А. Военно-колониционная политика России на Дальнем Востоке в конце XIX – начале XX веков. Военно-исторический журнал, 2008. № 8. С.14-19.

76. Папастратигакис Н. Большая военно-морская стратегия России в начале русско-японской войны. Русско-японская война 1904–1905 годов. Взгляд через столетие. Международный исторический сборник. М.: Три квадрата: Модест Колеров, 2004. С. 111-138.

77. Параскевов В. С. Особенности применения отечественной полевой и крепостной артиллерии в русско-японской войне 1904–1905 годов. ВЕСТНИК ТОГУ, 2015. № 3. С. 263-272.

78. Параскевов В. С. Российская артиллерия накануне военных реформ 1905–1912 годов. Поволжский педагогический поиск, 2014. № 1 (7). С. 27-32.

79. Параскевов В. С. Отечественная артиллерия накануне русско-японской войны 1904–1905 годов. Власть, 2015. Том 22. № 1. С. 133-136.

80. Петров М. А. Обзор главнейших кампаний и сражений парового флота. Типография Гидрографического Управления, Управления Военно-Морских Сил РККА. Ленинград, 1927 год. URL: <https://rgavmf.ru/books/obzor-glavneyshih-kampaniy-i-srazheniy-parovogo-flota/soderzhanie>

81. Подшивалов И. А. Маневр адмирала Рожественского: был ли шанс у командира обреченной эскадры?. Военно-исторический журнал, 2010. № 3. С. 33-37.

82. Подшивалов И. А. Основная цель пребывания японской эскадры в Чемульпо и миссия крейсера «Варяг». Военно-исторический журнал, 2009. № 7. С. 63-69.

83. Подшивалов И. А. Упущенная победа? Некоторые обстоятельства боя 1-й Тихоокеанской эскадры 28 июля 1904 года в Желтом море. Военно-исторический журнал, 2011. № 10. С. 46-50.

84. Половинкин В. Н. История и современность отечественного кораблестроения. Великие люди и великие дела. Коломна: ГУП «Коломенская типография», 2002. 426 с.

85. Поломошнов Е. В. Бой 28 июля 1904 года. Новосибирск, 2004. 244 с.

86. Рибовский В. Ю. Вице-адмирал Рожественский. Последние адмиралы. С-Пб.: Terra Fantastica, 2002. С. 319-614.
87. Русско-японская война 1904–1905 годов: Взгляд через столетие. Международный исторический сборник. М.: Кредо, 2004. 180 с.
88. Русско-японская война на море 1904–1905 годов. Минск, 2004. 240 с.
89. Русско-японская война. М.: Изд-во Эксмо, Изографус; С-Пб.: Terra Fantastica 2003. 672 с.
90. Русско-японская война. Взгляд побежденных Серия: Военно-историческая библиотека. М.: Издательства: АСТ, 2005. 190 с.
91. Сахаров А. Н. Размышления о русско-японской войне 1904–1905 годов. Вопросы истории, 2007. № 4. С. 3-15.
92. Свечин А. А. Русско-японская война 1904–1905 годов по документальным данным труда военно-исторической комиссии и другим источникам. С-Пб.: Издание Офицерской Стрелковой Школы, 1910. 388 с.
93. Семанов С. Н. Тайна гибели адмирала Макарова. М.: Вече, 2000. 250 с.
94. Сергеев Е. Ю. Военная разведка России в борьбе с Японией (1904–1905 годы). Отечественная история, 2004. № 3. С. 78-92.
95. Симанский П. Н. Дневник генерала Куропаткина (Из моих воспоминаний). На чужой стороне, 1925. № XI. С. 61-99.
96. Сорокин А. И. Русско-японская война 1904–1905 годов. М.: Наука, 1956. 250 с.
97. Стрыгин И. А. Военная медицина во время русско-японской войны. Бюллетень медицинских Интернет-конференций, 2016. № 6. С. 137-144.
98. Сулига С. Корабли русско-японской войны 1904–1905 годов. Часть 2. Японский флот. URL: <http://wunderwafe.ru/Reference/Fleet/RJ2/index.htm>
99. Уткин А. И. В начале всех несчастий. русско-японская война 1904–1905 годов. М.: Эксмо, 2005. 140 с.

100. Фролов И. А. Причины русско-японской войны 1904–1905 годов. Власть, 2014. № 7. С. 173-176.
101. Хвостова И. А. Морская стратегия противников периода русско-японской войны 1904–1905 годов: учебно-методическое пособие. Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2016. 32 с.
102. Царьков А. Русско-японская война 1904–1905 годов: боевые действия на море. М.: АСТ, 2005. 160 с.
103. Широкопад А. Б. Россия и Япония. Незавершенное соперничество. М.: Вече, 2008. 220 с.
104. Широкопад А. Б. Русско-японские войны 1904–1945 годов. М.: Харвест, 2003. 190 с.
105. Шишов А. В. Россия и Япония: История военных конфликтов. М.: Вече, 2000. 233 с.
106. Шумкин Г. Н. Оборонные предприятия Урала во время русско-японской войны (1904–1905 годов). Урал индустриальный. Бакунинские чтения: материалы V региональной научной конференции, декабрь 2002 год. Екатеринбург: Издательство Гуманитарного университета, 2003. С. 158-163.